

An Analysis of the Conditions for the Occurrence of Divine Aid to the Believers Based on the Holy Quran

(Received: 2024-08-03 Acceptance: 2025-01-26)

Asghar Tahmasebi¹

Abstract

One of the topics that is emphasized in the Holy Quran is the unseen help. In the Holy Quran, God has given promises to both groups of believers and disbelievers that are seen in the form of good news and warnings. Regarding believers, God has made promises, some of which will be fulfilled in this world and others in the hereafter; among the promises that God has made to believers in this world is the promise of help (Nosrat in Arabic) this help is expressed in the form of unseen assistance. On the other hand, the conditions for the fulfillment of this promise are another issue that is more important than the promise itself. Accordingly, the present study, using a descriptive-analytical method based on the Quran and the narrations of the Ahl al-Bayt (a.s.), has addressed this issue from two aspects: First, what are the conditions for unseen help to occur? And second, what solutions are there, based on the Quran and narrations, to fulfill the conditions of this divine promise? The result is that: In the Holy Quran and the narrations of the Ahl al-Bayt (a.s.), the conditions for fulfilling the promise of helping the believers have been stated in two dimensions: theological and practical. In the theological dimension, belief in God, increasing faith and belief in Him, and accepting guardianship are among the most important ways to fulfill this promise. In the practical aspect, in the social and political dimensions, solutions have been expressed that striving for the exaltation of the Islamic society through unity and integrity in the way of God, maintaining economic and political independence, and all-out struggle against the arrogant are among the most important solutions to realizing this promise.

Keywords: The Holy Quran, God's promises, Unseen help, Believers, Arrogant people.

مطالعات اجتماعی
و فرهنگ

دوره سوم

شماره دوم

پیاپی: ۶

پاییز و زمستان

۱۴۰۳

1. Assistant Professor, Department of Quran and Hadith Sciences, Shahrekord University, Shahrekord, Iran. tahmasebiasghar@yahoo.com

واکاوی شرایط تحقق امدادهای الهی در یاری مومنان بر مبنای قرآن کریم

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۰۷)

اصغر طهماسبی بلداجی^۱

چکیده

یکی از مباحثی که در قرآن کریم به اهمیت آن تاکید شده، امدادهای غیبی است. در قرآن کریم، خداوند به هر دو گروه مومنان و کافران وعده‌هایی داده است که در قالب بشارت و انذار مشاهده می‌شوند. در خصوص مومنان، خداوند وعده‌هایی داده که تحقق برخی از آن‌ها در دنیا و برخی دیگر در آخرت است؛ از جمله وعده‌هایی که خداوند در دنیا به مومنان داده، وعده نصرت است؛ که این یاری در قالب امدادهای غیبی بیان شده است. از سوی دیگر شرایط تحقق این وعده از دیگر مباحثی است که اهمیت آن از خود این وعده بیشتر است. بر همین اساس، پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی بر مبنای قرآن و روایات اهل بیت (ع) از دو جنبه به این مهم پرداخته است؛ اول این که شرایط تحقق امدادهای غیبی کدامند؟ و دوم این که چه راهکارهایی بر اساس قرآن و روایات برای تحقق شرایط این وعده الهی وجود دارد؟ نتیجه این که: در قرآن کریم و روایات اهل بیت (ع)، شرایط تحقق وعده یاری مومنان در دو بعد اعتقادی و عملی بیان گردیده است، که در حیطه اعتقادی، باور به خداوند و افزایش ایمان و اعتقاد به او و ولایت‌پذیری از مهم‌ترین راهکارهای تحقق این وعده بیان شده است. در بعد عملی نیز، در ابعاد اجتماعی و سیاسی راهکارهایی بیان شده که تلاش در جهت تعالی جامعه اسلامی با اتحاد و یکپارچگی در راه خداوند، حفظ استقلال اقتصادی و سیاسی و مبارزه همه جانبه با مستکبران از

مهم‌ترین راهکارهای تحقق این وعده هستند.
واژگان کلیدی: قرآن کریم، وعده‌های خداوند، امدادهای غیبی،
 مومنان، مستکبران.

۱. مقدمه

نبرد حق و باطل از مسلمات و بدیهیات تاریخ انسان است. همراه از همان آغاز دو جبهه حق و باطل در مقابل هم صف آرایی می‌نمودند که شکست یا پیروزی هر گروهی وابسته به آرمان‌ها و ایمان به آن آرمان‌ها بوده است. آرمان‌های هر گروهی چه حق و باطل در به فرجام رساندن قیام حائز اهمیت است. قرآن کریم بر رویارویی جبهه حق و باطل در مواضع گوناگون اشاره نموده است؛ تاریخ انبیاء الهی در قرآن، نمودی از انقلاب‌های الهی در تحقق حکومت الهی بوده است. ایمان به آرمان‌ها در برهه‌ای از زمان چنان بوده که به تعبیر قرآن با کمی تعداد بر دشمن زیاد غلبه نموده است؛ از سویی دیگر ضعف ایمان و باورهای اعتقادی، در شکست قیام با وجود کثرت تعداد بی‌تاثیر نبوده است. خداوند در همه احوال، یار و یاور مومنان بوده و همراه به آنان وعده نصرت و پیروزی داده است، بررسی علل شکست مومنان در برهه‌هایی از تاریخ در مقابل جبهه باطل ناشی از ضعف اعتقاد و عمل در آنان بوده است؛ بنابراین تحقق وعده‌های خداوند برای مومنان و امدادهای الهی، مشروط به تلاش و کوشش آنان در همه زمینه‌هایی است که خداوند بر آنها تکلیف نموده است. درباره وعده یاری مومنان و تحقق امدادهای غیبی نیز همین حکم صدق می‌نماید. خداوند در قرآن کریم این وعده را در اشکال مختلف داده است؛ اما شرط ایمان و عمل صالح را از شرایط تحقق این وعده بیان داشته است. سوال مهم و اساسی که در این باره مطرح می‌شود این است که: تحقق وعده‌های الهی بر اساس چه شرایطی است؟ به دیگر سخن، مومنان باید چه ویژگی‌هایی را داشته باشند تا وعده یاری خداوند تحقق پیدا کند؟ چپستی این شرایط و راهکارهای تحقق آن‌ها از مباحث مهمی است که فحص و بررسی و اجرای آن در بطن جامعه اسلامی، می‌تواند علاوه بر تعالی جامعه و قدرتمند شدن آن در ابعاد مختلف، به تحقق وعده نصرت خداوند کمک نماید.

۲. پیشینه پژوهش

درباره موضوع این پژوهش در دو محور، پژوهش‌هایی انجام شده است؛ در محور امدادهای غیبی برخی از پژوهش‌ها به بررسی این مقوله و اهمیت

آن پرداخته‌اند. (ابراهیمیان و دیگران، ۱۳۹۴ش: ۱۵۷-۱۷۶) برخی دیگر از پژوهشگران مقوله امدادهای غیبی را از نگاه تفسیر با محوریت آراء علامه طباطبایی، بررسی نموده‌اند. (مولایی نیا، سعیدی پزور، ۱۳۹۸: ۱۴۱-۱۵۴) در محور دوم پژوهش‌هایی در حیطه وعده‌های الهی نگاشته شده است که این پژوهش‌ها نیز در ارتباط با امدادهای غیبی هستند. برخی از این پژوهش‌ها به بررسی وعده‌های قرآن کریم و شرایط تحقق آن‌ها پرداخته‌اند؛ در این پژوهش ضمن تقسیم‌بندی وعده‌های خداوند به عام و خاص، در هر دو گونه، به ابعاد دنیوی و اخروی این وعده‌ها پرداخته شده و در نتیجه برای تحقق وعده‌های خاص، شرایط و ضوابطی از منظر قرآن بیان گردیده است. (امینی، ۱۳۹۵) حسین بسی خواسته در پژوهشی با عنوان: «بررسی وعده‌های الهی به پیامبر اکرم (ص) در قرآن کریم» ضمن تحلیل مفهوم وعد و وعید در قرآن و بررسی نگره‌های مفسران در این باره، وعده‌های دنیوی و اخروی به پیامبر اکرم (ص) در قرآن را مورد تحلیل و بررسی قرار داده است. (بسی خواسته، ۱۳۹۴) در پژوهشی دیگر در این باره به بررسی اهداف و شرایط تحقق وعده‌های خداوند در دنیا و آخرت اشاره شده است، این پژوهش شیوه‌های وعد و وعید قرآن را نیز مورد واکاوی قرار داده است. (محمدی و شنوه، ۱۳۹۴) برخی دیگر از پژوهش‌ها به مقوله آواشناسی معنایی وعد و وعید در قرآن اشاره نموده‌اند و در این باره از نگاه بلاغی به تطابق آوایی آیات وعد و وعید با محتوای آن‌ها پرداخته‌اند. (فضیلت، ۱۳۸۸) همچنان که برخی دیگر از پژوهشگران از جنبه اخلاقی و تربیتی به این موضوع نگریسته‌اند. (پرچم و عمادی اندانی، ۱۳۹۰)

پژوهش فرا رو ضمن توجه به پژوهش‌های پیشین، با دو رویکرد متمایز نسبت به پژوهش‌های قبلی نگاشته شده است، که با این رویکرد پژوهشی نگاشته نشده است؛ اول اینکه این مقوله را به صورت مبنایی مورد بررسی قرار داده است و پیش شرط‌های مهم در تحقق امدادهای غیبی خداوند را مورد واکاوی قرار داده است؛ دوم آن که ضمن اشاره به این شرایط، راهکارهای تحقق شرایط امدادهای غیبی خداوند در این باره را بیان نموده که بر مبنای چه شرایطی می‌توان به تسریع در تحقق این وعده کمک نمود.

۳. ادبیات نظری پژوهش

یکی از مهم‌ترین راهکارهای بشارت و انذار در قرآن کریم، وعد و وعیدهای الهی در قالب امداد عام و خاص است. امداد عام که اختصاص به همه انسان‌ها داشته و مومن و کافر را در برمی‌گیرد؛ بهره‌مندی از نعمت‌ها دنیوی یکی از این

نمونه هاست که قرآن کریم درباره آن می فرماید: «كُلًّا نُمِدُّ هُؤْلَاءِ وَ هُؤْلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَ مَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا» (اسراء/۲۰) اما امداد خاص، ویژه مومنان است که در شرایط خاص، خداوند امدادهای غیبی خود را شامل حال آنان می کند؛ مانند آن چه در جنگ بدر صورت گرفت که قرآن کریم این امداد ویژه را اینگونه بیان می کند: «بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَ تَتَّقُوا وَ يَأْتُواكُمْ مِنْ قُدْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ» (آل عمران/۱۲۵) بنابراین خداوند سبحان جهت تکامل انسان ها و تهذیب آنان وعد و وعیدهایی را داده که برای هر دو گروه مومن و کافر قابلیت تحقق دارند. خداوند به مومنان در مقابل ایمان و عمل صالح، وعده بهشت ابدی و نعمت های والای آن را داده است؛ در آیات مختلف، وعده های اخروی در قالب های گوناگون نمایان است. (نک: نساء/۱۲۲؛ مائده/۹؛ اعراف/۴۴؛ توبه/۷۲؛ توبه/۱۱) در مقابل، کافران و منافقان را نیز در برابر کارهای ناشایستی که انجام داده اند، وعده عذاب اخروی داده است.^۱ در مقابل وعده های اخروی، خداوند در دنیا نیز به مومنان وعده هایی داده است که این وعده ها نیز در اشکال متعدد بیان شده است: غلبه خداوند و رسولان او: «كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَ رُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ» (مجادله/۲۱)، غلبه دین حق بر دیگر ادیان: «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ»^۲ (توبه/۳۳) خواری و عذاب مشرکان توسط مومنان به یاری خداوند: «قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَ يُخْرِجُهُمْ وَ يَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَ يُشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ» (توبه/۱۴). علاوه بر این آیات، خداوند به مومنان وعده استخلاف زمین و غلبه بر مستکبران را داده است: «وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ» (انبیاء/۱۰۵) به ارث بردن زمین و تشکیل حکومت صالحان بدون غلبه بر مستکبران زمین ممکن نیست. خداوند سبحان در آیه دیگر جانشینی مومنان بر زمین را اینگونه وعده می دهد: «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ لَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَ لَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَ مَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» (نور/۵۵) در این آیه مبارك جانشینی مومنان بر زمین و عبادت خداوند بدون هیچ ترس و هراسی از وعده های قطعی خداوند بیان شده است؛ چه این که تحقق و ظهور

مطالعات اجتماعی
و هنر

دوره سوم
شماره دوم
پیاپی: ۶
پاییز و زمستان
۱۴۰۳

۱. حج/۷۲؛ لقمان/۷؛ یس/۶۳؛ توبه/۶۸.

۲. «حَقِّي يَخْرُجُ الْقَائِمُ عَ فَإِذَا خَرَجَ الْقَائِمُ عَ لَمْ يَبْقَ كَافِرٌ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَ لَا مُشْرِكٌ بِالْإِمَامِ...» (صدوق،

این وعده به طور مطلق زمان ظهور امام زمان (عج) است. (مجلسی، ۱۳۶۲: ۵۱/۵۸) اما غلبه بر مستکبران در زمان های مختلف در ابعاد گوناگون به طور نسبی قبل از حکومت جهانی امام عصر (عج) نیز صدق می کند و از زمینه های ظهور آخرین حجت الهی نیز، آمادگی بشری و وجود یاران آماده برای یاری آن حضرت است. از سوی دیگر برای تحقق این وعده در قرآن کریم و روایات معصومان (ع) شروطی بیان شده است که تمامی این شروط در دو حیطه ایمان و عمل صالح گنجانده می شوند. این پژوهش با نگاهی به شرایط تحقق وعده نصرت خداوند و راهکارهای قرآنی و روایی در جهت تحقق این وعده، نگاشته شده است.

۴. راهکارهای تحقق وعده امدادهای غیبی خداوند

یکی از وعده های خداوند، غلبه حق بر باطل است. همواره میان دو جبهه حق و باطل نبرد بوده است. تبارشناسی این موضوع به زمان پیامبران (ع) نخستین می رسد که در مقابل دعوت های آنان، کسانی مخالفت می نمودند و به مبارزه با پیامبران و اندیشه های الهی آنان می پرداختند.^۱ در مقابل، خداوند به پیامبران و پیروان آنان وعده پیروزی بر مستکبران را می داد. در قرآن کریم به این وعده های خداوند اشاره شده است، اما آن چه که از بررسی وعده های خداوند در این رابطه بر می آید این است که تحقق وعده های خداوند منوط به شرط و شروطی بوده که انجام این شروط، نقش مهمی در تحقق وعده خداوند داشته و خواهد داشت؛ بنابراین در ادامه به راهکارهای تحقق وعده خداوند در رابطه با نصرت الهی اشاره می شود.

۴-۱. راهکارهای اعتقادی - ایمانی

اصلی ترین بعد زندگی اسلامی ایمان و اعتقاد است، ایمان به خداوند و هر آنچه او دستور به ایمان به آن داده، از شاخصه های مهم تمایز فرهنگ الهی با فرهنگ غیر الهی است. قرآن کریم در خطاب به مومنان از جمله «یا ایها الذین امنوا» استفاده می کند که مشخص می شود این ایمان اولین و اساسی ترین رکن زندگی اسلامی است. در تحقق وعده های خداوند نیز، شاخصه های ایمانی و اعتقادی بسیار حائز اهمیت هستند؛ به عنوان نمونه قرآن کریم در رابطه با برتری و پیروزی مومنان، ایمان را شرط اصلی تحقق این وعده بیان می دارد: «وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» (آل عمران/ ۱۳۹) بنابراین توجه به راهکارهایی که در تحقق وعده نصرت موثر است، حائز اهمیت می باشد؛ که در ادامه به برخی از مهم ترین راهکارها در حیطه اعتقادی و ایمانی، اشاره می شود.

۴-۱-۱. خداباوری و خدامحوری

ایمان به خداوند و هر آن چه که او دستور به ایمان به آن داده، از مطالب اساسی آموزه‌های دینی است. در قرآن کریم در آیات مختلف دستور به ایمان و تقویت آن داده شده است. ایمان به خداوند و وعده‌های او از نشانه‌های بارز مومنان است؛ مومنان کسانی هستند که قدرت خداوند را بر همه چیز غالب و چیره می‌دانند و بر همین اساس هیچ ترس و وحشتی از دیگران ندارند. خداوند به این دسته از مومنان که ایمان خالص و قوی نسبت به خداوند دارند، وعده پیروزی و غلبه بر دشمنان را داده است: «وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» (آل عمران/۱۳۹)؛ «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ» (نور/۵۵) بنابراین شرط اساسی در تحقق وعده نصرت مومنان، ایمان محکم و خالص به خداوند است.

در قرآن کریم راهکارهای متعددی بیان شده که می‌توانند در تحقق وعده نصرت، کمک شایانی نمایند؛ راهکار اول، تقویت ایمان و خداباوری است، به این معنا که در همه حال به خداوند اعتقاد داشته باشند و این خداباوری را در خود تقویت نمایند؛ تقویت خداباوری مصادیق و راهکارهای متعددی دارد از جمله: **تثبیت ایمان:** «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ» (نساء/۱۳۶)؛ **یاد و ذکر خداوند:** «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا» (احزاب/۴۱)؛ **تقوای الهی:** قرآن کریم وعده نجات از آتش دوزخ را برای کسانی بیان می‌کند که تقوای الهی پیشه نموده‌اند چنان که می‌فرماید: «ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثًا» (مریم/۷۲) این مساله برای زندگی دنیا نیز حکم فرما است و کسانی که تقوای الهی را پیشه کنند، خداوند آنان را یاری خواهد نمود چنان که در آیه دیگر می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ» (انفال/۲۹)؛ عبارت «يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا» مصداقی از امداد غیبی خداوند است که برای کسانی بیان می‌شود که تقوای الهی پیشه می‌کنند که در نتیجه این تقوا، خداوند انسان باتقوا را یاری می‌کند تا میان حق و باطل، خوب و بد تمایز قائل شود و از تاریکی‌های جهالت به سوی هدایت رهنمون گردد. امام علی در اهمیت تقوای الهی و ارتباط آن با امداد غیبی خداوند می‌فرماید «وَلَوْ أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَيْنِ كَانَتَا عَلَى عَبْدٍ رَتَقًا ثُمَّ اتَّقَى اللَّهَ لَجَعَلَ اللَّهُ لَهُ مِنْهُمَا مَخْرَجًا» (سید رضی، ۱۴۱۴ق: خطبه ۱۳۳) یعنی اگر آسمان و زمین درهای خود را بر روی بنده‌ای ببندند ولی او تقوای الهی را پیشه نماید، خداوند راه نجاتی از

مطالعات اجتماعی
و زندگی

دوره سوم
شماره دوم
پیاپی: ۶
پاییز و زمستان
۱۴۰۳

میان آن دو برای او خواهد گشود. این يك مطلب بسیار مهمی است که ارتباط بسیار زیادی با مقوله امدادهای غیبی خداوند دارد؛ یعنی اگر انسان تقوای الهی را همان گونه که شایسته است انجام دهد، خداوند یاری و امداد خود را در شرایط سخت به او می‌رساند. **توکل:** «وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ» (طلاق/۳) توکل، ایمان قلبی و پایدار به خداوند است که اگر در قلب مومنان تقویت شود، اعتقاد آنان افزایش می‌یابد و در نتیجه اعتماد آنان به خداوند بیشتر می‌شود و این عاملی در ثبات قدم و آرامش قلبی است.

راهکار دوم باور به خداوند و نهراسیدن از غیر خداوند است؛ این که مومنان هیچ قدرتی را از خداوند بالاتر ندانند؛ که با چنین اعتقادی هیچ زمانی در مقابل مستکبران سر تسلیم و ذلت فرود نمی‌آورند، قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» (آل عمران/۱۳۹) در این آیه مبارك خداوند از مومنان می‌خواهد در مقابل کفار سست نشده و با دیدن قدرت و تعداد بالای آن‌ها، اندوهگین نشوند؛ زیرا اگر اعتقاد و ایمان به خداوند داشته باشند، هیچ قدرتی نمی‌تواند بر آنان غلبه کند؛ در جای دیگر آنان را از پذیرش صلح خفت بار در مقابل کافران برحذر می‌دارد و توصیه به استقامت می‌نماید و وعده برتری می‌دهد زیرا خداوند با آنان است: «فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتَرَكَكُمْ أَعْمَالُكُمْ» (محمد/۳۵) قرآن کریم به ذکر نمونه‌های واقعی از پیروزی مومنان حقیقی با تعداد کم در مقابل دشمنان الهی با تعداد زیاد، این اطمینان خاطر را ایجاد می‌کند که در هر عصری حتی با تعداد اندک به شرط ایمان حقیقی، می‌توان بر تعداد زیاد دشمنان غلبه نمود: «اَكْمُ مِنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِتْنَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ» (بقره/۲۴۹) در روایات معصومان (ع) نیز ایمان واقعی باعث می‌شود که انسان تنها عظمت خداوند را ببیند و دیگران حتی با قدرت بالا در نظرش کوچک جلوه کنند؛ زیرا هرچقدر هم قدرتمند و بزرگ باشند در مقابل عظمت خداوند ذره ای ناچیز محسوب می‌شوند؛ امام علی (ع) در وصف انسان‌ها مومن و متقی می‌فرماید: «عَظَّمَ الْخَالِقُ فِي أَنْفُسِهِمْ فَصَغُرَ مَا دُونَهُ فِي أَعْيُنِهِمْ» (سید رضی، ۱۴۱۴ ق: خطبه ۱۹۳) خداوند در وجودشان بزرگ جلوه نمود پس غیر از خدا را کوچک دیدند؛ بنابراین اصلی‌ترین و مهم‌ترین مبنا در تحقق وعده نصرت، تقویت ایمان و اعتقاد به خداوند قادر و متعال است که ضمن خنثی نمودن نقشه‌های استکباری در تضعیف باورهای ایمانی، اعتماد به نفس و اطمینان و آرامشی را به همراه می‌آورد که مسلمانان در هر شرایطی از هیچ قدرتی هراس نداشته باشند و با قدرت تمام بر آن غلبه نمایند.

۴-۱-۲. ولایت پذیری و نفی طاغوت

ولایت پذیری به عنوان مبنای مهم تحقق وعده نصرت، در آموزه های دینی مورد تاکید قرار گرفته است. پذیرش ولایت خداوند و کسانی که خداوند تعیین نموده و نفی ولایت پذیری از طاغوت مهم ترین اصل در این رابطه است. ولایت پذیری در اصل همان خداباوری و توحید است به این معنا که انسان موحد سرپرستی کسانی را قبول می نماید که خداوند دستور داده تا سرپرستی و ولایت آنان را قبول نمایند؛ این معنا همان توحید در ولایت و اطاعت است. یکی از مهم ترین آیاتی که ولایت پذیری در تمام ابعاد زندگی اسلامی را بیان می نماید آیه ۵۵ سوره مائده مشهور به آیه ولایت می باشد: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» (مائده/۵۵) در این آیه خداوند مراتب ولایت را بیان می کند به این صورت که ابتدا ولایت خداوند، سپس پیامبر اکرم (ص) و پس از آن ولایت کسانی را که ایمان آورده و در حال رکوع زکات می دهند. طبق دیدگاه اندیشمندان شیعه و برخی از اندیشمندان اهل سنت مصداق اصلی «الَّذِينَ آمَنُوا» امام علی (ع) می باشد. (نک: مفید، ۱۴۱۴ ق: ۱/۱۸۲؛ طبری، بی تا: ۱۹؛ رازی، ۱۴۰۸ ق: ۲۷/۷؛ راوندی، ۱۴۰۵ ق: ۱/۱۱۶؛ ابن شهر آشوب، ۱۴۱۰ ق: ۳۰/۲؛ حلی، ۱۴۰۷ ق: ۱۷۲؛ طبری، ۱۴۱۵ ق: ۶/۱۸۶؛ جصاص، ۱۴۱۵ ق: ۴/۱۰۲؛ ابن کثیر، ۱۴۱۹ ق: ۳/۱۲۶؛ سیوطی، ۱۴۰۴ ق: ۲/۲۹۳) پذیرش ولایت اولیای الهی نقش مهمی در غلبه و پیروزی مومنان دارد؛ بر همین اساس در ادامه خداوند کسانی را که این شاخصه ی ولایت پذیری را داشته باشند وعده غلبه و پیروزی می دهد هر چند دیگران از پذیرش این ولایت سرپیچی نمایند: «وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ» (مائده/۵۶) از منظر قرآن کریم شرط مهم ولایت پذیری، اطاعت مطلق از خداوند و پیامبر اکرم (ص) و امامان معصوم (ع) است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا» (النساء/۵۹)، در آیات دیگر نیز بر ولایت پذیری و نفی طاغوت تاکید شده است. ۲. در آموزه های معصومان (ع) نیز بر ولایت پذیری تاکیدات فراوانی شده و آثار فراوانی برای آن بیان شده است (نک: صدوق، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۱۳۶؛ صدوق، ۱۴۰۵، ص ۶۶۸) بنابراین از شاخصه های مهم ایمانی در

مطالعات جامعه‌شناختی
و فرهنگ‌شناسی

دوره سوم
شماره دوم
پیاپی: ۶
پاییز و زمستان
۱۴۰۳

۱. مراد از «أُولَى الْأَمْرِ» امامان معصوم (ع) می باشند. (کلینی، ۱۳۸۸ ق: ۱/۲۸۶؛ حسکانی، ۱۴۱۱ ق: ۱/۱۹۱ و عتاشی، بی تا: ۲۴۹/۸)
۲. ممتحنه: ۱؛ مائده: ۵۱؛ آل عمران: ۱۴۹-۱۵۰.

جهت تحقق وعده خداوند در رابطه با نصرت، ولایت پذیری و تبعیت مطلق از خداوند و اولیای الهی است.

۲-۴. رویکردهای عملی و رفتاری

یکی دیگر از مهم ترین شرایط تحقق وعده الهی، عمل صالح است. عمل صالح مصادیق متعددی دارد که در ابعاد مختلف در قرآن کریم به آن ها اشاره شده است. خداوند وعده یاری خود را به کسانی می دهد که خداوند را یاری نمایند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ» (محمد/۷) مراد از یاری خداوند، یاری دین او با یاری اولیای الهی است، همان کسانی که خداوند آنان را ولی و سرپرست مردم معرفی نموده است. بنابراین در بعد عملی نیز مومنان باید اقداماتی انجام دهند تا وعده خداوند به فعلیت برسد. در ادامه به برخی از مهم ترین راهکارهای عملی در تحقق این وعده در ابعاد اجتماعی، سیاسی و اقتصادی اشاره می شود.

۲-۴-۱. پایبندی به اجرائی کردن فرامین الهی

فرامین الهی در حیطه های مختلف، متعدد می باشند که اجرای آنها تمام ابعاد زندگی جامعه را در بر می گیرد. از مهم ترین فرامین الهی که در قرآن کریم معرفی شده، اقامه نماز، پرداخت زکات و امر به معروف و نهی از منکر است: «الَّذِينَ إِذَا مَكَتَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَاللَّهُ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ» (حج/۴۱) اقامه نماز حد و مرز جامعه اسلامی با جوامع غیر اسلامی را مشخص می کند. (متقی هندی، ۱۴۰۹ق: ۲۷۹/۷) از منظر فرهنگ اسلامی اقامه نماز به عنوان عبادت برتر، عامل موثری در نجات انسان از غوطه ور شدن در آلودگیها است: «وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ» (عنکبوت/۴۵) کسی که شبانه روز حداقل پنج بار در برابر خداوند قرار می گیرد و با او به راز و نیاز می پردازد، فکر او، عمل او، گفتار او، همه خدایی می شود و چنین انسانی چگونه ممکن است بر خلاف خواست او گام بردارد. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۲ش: ۷۳/۱) نماز آرامش فردی را به ارمغان می آورد و خودبینی و تکبر را از بین می برد (سید رضی، ۱۴۱۴ق: خطبه ۱۹۶) علاوه بر این نماز روح انسان را در برابر سختی ها مقاوم می کند چنان که قرآن می فرماید: «إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا * إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا * وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا * إِلَّا الْمُصَلِّينَ * الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ» (معارج/۲۳-۱۹) نماز در حیطه فردی و اجتماعی تاثیرات فراوانی دارد که از مهم ترین آن ها افزایش صبر

و استقامت در شرایط دشوار در راه اهداف خداوند است. پرداخت زکات، امر به معروف و نهی از منکر از دیگر مواردی است که در این آیه مبارک مورد تاکید قرار گرفته است که توجه به آنها و اجرائی نمودن آن‌ها، تحقق وعده های الهی در نصرت را به همراه خواهد داشت.

۴-۲-۲. صبر و استقامت در راه خداوند

صبر و استقامت، یکی از مهم‌ترین رویکردهای رفتاری است که در آموزه‌های دینی بر آن تاکید شده است. بدون شك پایبندی به دستورات الهی و مقابله با دشمنان، نیاز به صبر و استقامت دارد که در صورت فقدان آن، نقشه‌های دشمنان به نتیجه می‌رسد؛ قرآن کریم از مومنان می‌خواهد تا در مسیر الهی صبر و استقامت داشته باشند تا به رستگاری برسند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَ صَابِرُوا وَ رَابِطُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (آل عمران/۲۰۰) یکی از مهم شرایط تحقق امدادهای غیبی خداوند، صبر و استقامت در مسیر خداوند بیان شده است چنان که می‌فرماید: «بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَ تَتَّقُوا وَ يَأْتُواكُمْ مِنْ قُدْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ» (آل عمران/۱۲۵) قرآن با بیان الگو محوری مومنانی که استقامت ورزیدند، نتیجه استقامت و صبر در مسیر الهی را بیان می‌کند: «إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَ لَا تَحْزَنُوا وَ أَتَشِيرُوا بِالْحَقِّ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ» (فصلت/۳۰) این آیه مبارک رمز موفقیت مومنان را ایمان قلبی و یقینی در کنار استقامت می‌داند. همین امر مهم عامل موفقیت چه در زمینه فردی و چه در زمینه اجتماعی در اعصار مختلف بوده است. قرآن کریم یکی از شرایط تحقق وعده امداد و یاری خداوند برای پیامبران را، صبر و استقامت آنان در مسیر خداوند بیان می‌کند و می‌فرماید: «وَ لَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَ أَوْذُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا وَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَ لَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبِيِّ الْمُرْسَلِينَ» (انعام/۳۴) جمله «حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا» بیان غایت و نتیجه نیکو برای صبر انبیا (ع) است و اشاره به وعده الهی در یاری رساندن است. و در اینکه می‌فرماید: «لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ» تاکید نصرت و حتمی بودن یاری خداوند است. (طباطبایی، ۱۴۱۷ق: ۶۳/۷) در آیه دیگر می‌فرماید: «مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَ مَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ وَ لَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (نحل/۹۶). عبارت «وَ لَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ» وعده مؤکدی است بر مطلق صبر، چه صبر بر اطاعت باشد و چه صبر بر ترك معصیت و چه صبر در برابر مصیبت، تنها قیدی که این مطلق دارد این است که این صبر در راه خدا باشد، چون سیاق با صبرهای دیگر سازگاری ندارد. (همان،

۳۳۹/۱۲) این که خداوند برای صبر اجر ویژه قرار داده است، به خاطر اهمیت و سختی تحمل آن است. (فضل الله، ۱۴۱۹ق: ۲۹۱/۱۳) بنابراین صبر و استقامت در مسیر خداوند عاملی در تحقق امدادهای غیبی خداوند است که خداوند آن را به مومنان وعده داده است.

۴-۲-۳. اتحاد و یکپارچگی و پرهیز از تفرقه و نفاق

یکی از اساسی‌ترین محورهای حفظ یک جامعه در راه کمال و سعادت، اتحاد و یکپارچگی و پرهیز از تفرقه و نفاق است. وحدت و دوری از تفرقه یک وظیفه و نعمت بزرگ الهی است. در فرهنگ اسلامی، اتحاد و یکپارچگی با محوریت خداوند عامل تعالی و کمال جامعه است. در جامعه‌ای که اختلاف و تفرقه در آن حاکم باشد پیشرفت و سعادت و آرامش از آن جامعه رخت می‌بندد؛ بر همین اساس وحدت و دوری از تفرقه از شاخصه‌های مهم فرهنگ اسلامی تلقی می‌شود. قرآن کریم از هرگونه اختلاف و تفرقه که باعث از هم‌گسیختگی می‌شود، برحذر می‌دارد و نتیجه این اختلاف را سست و ضعیف شدن جامعه اسلامی بیان می‌کند و می‌فرماید: «وَاطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ» (انفال/۴۶) این آیه مبارک به طور غیر مستقیم نتیجه از دست دادن امداد الهی را بیان می‌کند؛ به این معنا که نزاع و اختلاف ایجاد نکنید، که در این صورت دچار ضعف اراده می‌شوید و غلبه بر دشمن را از دست خواهید داد، چون اختلاف، وحدت کلمه و قدرت و نیروی شما را از بین می‌برد. از سوی دیگر محور اتحاد در یک جامعه باید خداوند باشد همچنان که قرآن کریم می‌فرماید: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ» (آل عمران/۱۰۳). درباره مصداق حبل الله در این آیه مصادیق متعددی بیان شده که البته همه به یک حقیقت واحد برمی‌گردد؛ در برخی از روایات حبل الله به اهل بیت علیهم السلام تفسیر شده است (عیاشی، ۱۴۲۱ق: ۱/۱۹۴) و در برخی از روایات به قرآن تفسیر شده است. (طوسی، بی تا: ۲/۵۴۵) اما در واقع هر دو مورد یک مصداق واحد هستند؛ چه اینکه اگر قرآن به درستی تفسیر و تبیین شود جایگاه اهل بیت، مشخص می‌گردد و مردم، رهبران حقیقی خود و اطاعت از آنها را می‌شناسند و این باعث می‌شود اختلاف و تفرقه‌ای پیش نیاید و اگر مردم به اهل بیت رجوع کنند و امامت آنها را بپذیرند در این صورت نیز اهل بیت قرآن را همان‌گونه تفسیر و تبیین می‌نمایند که مراد حق تعالی است و انسان را

به سرمنزل مقصود می‌رساند. به همین جهت، با مشاهده اختلاف و تشدد آراء و وجود مذاهب و مکاتب گوناگون در مراجعه به قرآن پس از رحلت پیامبر اکرم، این نکته حاصل می‌شود که هر مکتب و مذهبی با مراجعه به قرآن خود را حق دانسته و دیگری را تکذیب نموده است و این نشان می‌دهد که مقصود «حبل الله» در این باره تحقق پیدا نکرده است؛ چرا که اعتصام به حبل الله باعث عدم تفرقه می‌شود و این نشان می‌دهد که قرآن ثقل دارد و ثقل آن اهل بیت هستند که می‌توانند قرآن را آنگونه‌ای تفسیر کنند، که مراد خداوند است و نتیجه آن این می‌شود که هیچ اختلافی بین مردم پیش نیاید و در پرتو رهبری اهل بیت، متحد و یکپارچه و با یک مکتب و مسلک، راه حق را بپویند. امام علی (ع) در اهمیت و جایگاه وحدت در جامعه می‌فرماید: اصلاح اختلافها، از تمامی نمازها و روزه‌ها برتر است. (سید رضی، ۱۴۱۴ق: وصیت ۴۷) در روایات دیگر ایجاد وحدت هنگام پیدایش اختلاف بهترین صدقه‌ای معرفی شده که خداوند آن را دوست دارد. (کلینی، ۱۳۸۸ق: ۲/۲۹۶) در جامعه‌ای که وحدت در آن نباشد آرامش فردی و اجتماعی رخت می‌بندد و اختلاف و از هم گسیختگی و عدم امنیت شاخصه اصلی آن جامعه می‌شود. بدون شك در فرهنگ دینی اتحاد و یکپارچگی از شاخصه‌های اساسی پیروزی جامعه اسلامی و تحقق امدادهای غیبی خداوند است.

۴-۲-۴. مقابله همه جانبه با مستکبران با تقویت استقلال سیاسی

یکی از مهم‌ترین اهداف و برنامه‌های کشورهای استکباری، استعمار و استثمار کشورهای جهان سوم و خصوصاً کشورهای اسلامی است. زیر سلطه قرار دادن این کشورها به طور مستقیم و غیر مستقیم از شگردهای استکبار جهانی در این باره بوده است که با راهکارهای متعددی جهت رسیدن به این هدف انجام می‌شود. برای مقابله با اقدامات مستکبران در این باره و تحقق وعده نصرت الهی در این باره، در قرآن کریم راهکارها و راهبردهای مهمی بیان شده است؛ **راهکار اول** آمادگی کامل نظامی در مقابل دشمنان است: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ» (انفال/۶۰) در این آیه مبارک خداوند مسلمان را به تلاش جهت تقویت بنیه نظامی در برابر دشمنان دستور می‌دهد که این مهم باعث جلوگیری از رسوخ دشمن به جامعه اسلامی می‌شود. **راهکار دوم** تشویق به جهاد و مقابله با دشمنان و برتری مجاهدان بر کسانی که در جهاد شرکت نمی‌کنند؛ به عبارتی این رویکرد آثار و فضیلت‌های جهاد در راه خدا را بیان می‌کند که مومنان تشویق

به جهاد شوند: «لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولَى الضَّرَرِ وَ الْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا» (نساء/۹۵) که البته جهاد مصادیق متعددی دارد که جهاد در میدان های جنگ یکی از آنهاست.

در راهکار سوم قرآن کریم کسانی را که برای دفاع از مظلومان و نجات آنان جهاد نمی کنند توبیخ می نماید: «وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَ النِّسَاءِ وَ الْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا» (نساء/۷۵) سیاست مبتنی بر فرهنگ الهی بر نفی هر گونه ظلم و دفاع از مظلوم می باشد. عدم سازش با ظالمان و مبارزه با آنان جهت نجات مظلومان از آموزه های اسلامی است. راهکار چهارم عدم سلطه پذیری کشورهای اسلامی از بیگانگان است؛ عدم سلطه پذیری با روابط مسالمت آمیز متفاوت است، توسعه روابط تجاری و سیاسی در چارچوب موازین دینی که بتواند باعث شکوفایی و توسعه جوامع اسلامی شود امری ممدوح است اما سلطه پذیری و وابستگی به کشورهای استکباری مذموم می باشد؛ قرآن کریم جامعه اسلامی را جامعه ای مستقل قلمداد می کند و از سلطه پذیری و ولایت پذیری غیر مومنان بر حذر می دارد. در قرآن کریم برای رهایی از سلطه استکبار دو رویکرد سلبی و ایجابی بیان شده است. در رویکرد اول در مواضع گوناگون از ولایت پذیری طاغوت به شدت نهی نموده است، به این معنا که مومنان نباید کافران و اهل کتاب را سرپرست خود انتخاب نمایند یا در بیان دیگر زیر سلطه نفوذی آنان باشند: «لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً وَ يَحْذَرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَ إِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ» (آل عمران/۲۸) در جای دیگر از ولایت پذیری اهل کتاب و دوستی با آنان نهی می نماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَ النَّصَارَى أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ» (مائده/۵۷) به جهت اقدامات و نقشه های سوء آنان در جامعه اسلامی، قرآن کریم از ولایت پذیری آنان به شدت نهی نموده است. در رویکرد دوم، قرآن به ولایت پذیری الهی^۱ و کسانی که خداوند آنان را به عنوان ولی معرفی می نماید دستور می دهد: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ هُمْ رَاكِعُونَ» (۵۵) بنابراین تقویت استقلال

۱. در قسمت راهکارهای اعتقادی به مبحث ولایت پذیری اشاره شد.

سیاسی و عدم سلطه پذیری بیگانگان و آمادگی کامل در جهت مبارزه با دشمنان از مهم ترین راهکارهای تحقق وعده نصرت الهی است.

۴-۲-۵. تقویت استقلال اقتصادی

استقلال سیاسی یک کشور مرهون استقلال اقتصادی آن است، اگر جامعه ای استقلال سیاسی داشته باشد اما استقلال اقتصادی نداشته باشد رو به زوال می رود و دشمنان با تحمیل تحریم ها، استقلال سیاسی را نیز از آن کشور می گیرند؛ در برخی از پژوهش های جهانی، برخی پژوهشگران با بررسی ۱۲۰ مورد تحریم اقتصادی، مدعی هستند که تحریم های اقتصادی در ۳۴٪ موفق بوده اند. تحریم هایی که به منظور کاهش رفاه اجتماعی بنا شده اند، اگر به کاهش زیاد رفاه اجتماعی منتهی گردند می توانند باعث آشوب و نارضایتی های اجتماعی و به تبع آن منجر به براندازی دولت های شوند. (Hufbauer, ۱۹۹۰)

به باور برخی از پژوهشگران اهداف تحریم های اقتصادی کاهش رفاه و امنیت در جامعه تحریم شونده و به دنبال آن براندازی نظام حاکم در آن کشور است. (Rennack, ۲۰۰۶)

برخی پژوهش های اقتصادی با مطالعه موردی تاثیر تحریم ها در اقتصاد ایران این مطلب را بیان داشته اند که تحریم ها در تولید، رفاه اجتماعی و فروش نفت و کالاهای مصرفی تاثیرات فراوانی داشته است. بر اساس این پژوهش تولید تحقق یافته در سال ۱۳۹۰، شدت تاثیر تحریم های نفتی، کاهش معادل ۳۰٪ در تولید ناخالص داخلی داشته و اعمال انواع تحریم ها بین ۳۰ تا ۵۰٪ در کاهش تولید ناخالص داخلی نقش داشته است. (مرزبان، استادزاد، ۱۳۹۴: ۶۹-۳۷) بنابراین می توان یکی از اهداف استکبار جهانی در غلبه بر جوامع اسلامی را، اعمال تحریم های اقتصادی بیان نمود که سابقه این مهم از همان ظهور اسلام نمود پیدا کرده است. در زمان پیامبر اکرم (ص) تحریم اقتصادی مسلمانان در شعب ابی طالب (ع) (اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۳۱۱/۲) یکی از نمودهای فشارهای استکبار در غلبه به جامعه اسلامی بوده است که این امر در عصر حاضر گستره بیشتری پیدا کرده است. بر همین اساس یکی از مهم ترین مبنای استکبار ستیزی در عصر حاضر تقویت استقلال اقتصادی است به گونه ای که جامعه اسلامی در این زمینه نقطه وضعی نداشته باشد که کشورهای استکباری قصد تعرض به آن را داشته باشند یا با تحریم های اقتصادی موجبات ضعف و نابودی جامعه اسلامی را فراهم کنند. قرآن کریم با تنبّه این مطلب به مسلمانان و تشویق بر این امر، اقتدار و استقلال جامعه اسلامی و تقویت بنیه نظامی در برابر دشمنان اسلام را متذکر شده است:

«وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ» (انفال/۶۰)

بدون شك تقویت بُنیه نظامی و در بیانی استقلال سیاسی بدون داشتن استقلال اقتصادی ناممکن است و شاید بر همین اساس است که در ادامه آیه صحبت از انفاق در راه خدا می‌شود که با آن انفاق بتوان به تقویت نیروی نظامی جامعه اسلامی پرداخت؛ چرا که تامین نیازهای نیروهای نظامی و تهیه ابزار نظامی نیاز به توان مالی دارد. استقلال اقتصادی جامعه به طور قابل توجهی بر همه بخش های جامعه تاثیر می‌گذارد. در قرآن کریم و سیره معصومین (ع) به صورت کلی با ارائه راهکارهای متعدد از جمله: توسعه فرهنگ تلاش و کوشش (نجم/۳۹-۴۱) (متقی هندی، ۱۴۰۹ق: ۶/۴؛ صدوق، ۱۳۷۶ق: ۱۶۸/۳)؛ توجه به تولید و نقش اقتصادی آن (نحل/۱۸؛ نحل/۱۴) (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۴۸/۱۵؛ حرعاملی، ۱۴۰۳ق: ۲۱۶/۱۳)؛ انضباط اقتصادی (نساء/۲۹) (کلینی، ۱۳۶۴ش: ۵/۹۵؛ العروسی الحویزی، بی تا: ۴۷۱/۱؛ حرعاملی، ۱۴۰۳ق: ۱۷/۴۲۵)؛ نهی استفاده از کالاهای قاچاق (برقی، ۱۴۱۶ق: ۱۷۸/۲؛ بروجردی، ۱۴۱۸ق: ۲۳/۲۷۶)؛ عدالت اقتصادی (انعام/۱۵۲) (سید رضی، ۱۴۱۴ق: خطبه ۱۳۶؛ کلینی، ۱۳۶۴ش: ۳۸۹/۱) و برنامه ریزی اقتصادی (یوسف/۴۷) (متقی هندی، ۱۴۰۹ق: ۷/۱۸۸؛ کلینی، ۱۳۶۴ش: ۱۳۲/۸؛ احسائی، ۱۴۰۳ق: ۳۹/۴) تشویق به استقلال اقتصادی و عدم نیاز به بیگانگان شده است. باید توجه داشت استقلال اقتصادی مرهون تلاش همه جانبه افراد جامعه است. تك تك اعضای جامعه می‌توانند در استقلال اقتصادی نقش داشته باشند. وقتی افراد جامعه به مصرف کالاهای داخلی روی بیاورند و از مصرف کالاهای قاچاق و بیگانه بپرهیزند، خود به خود تولید داخلی رونق می‌گیرد. زمانی که مسئولان پایبند به عدالت اقتصادی باشند و در بهره‌مندی از بیت المال تبعیض قائل نشوند فقر و اختلاف طبقاتی از میان خواهد رفت؛ زمانی که آموزه‌های اقتصادی اسلام در مصادیق متعدد اجرائی و نهادینه شود، بسیاری از آسیب‌های اقتصادی از بین خواهد رفت و زمینه را برای شکوفایی اقتصادی سالم و فعال و مقتدر و مستقل فراهم نماید. توجه به این موارد در سطح اقتصادی و حرکت در زمینه فرامین الهی، امداد و یاری خداوند را به همراه خواهد داشت چنان که قرآن در این باره می‌فرماید: «وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ» (عنکبوت/۶۹) و از جهاد در این آیه، تعبیر وسیع و مطلق است و هر گونه جهاد و تلاشی را که در راه خدا و برای او و به

منظور وصول به اهداف الهی صورت گیرد شامل می‌شود، خواه در طریق کسب معرفت باشد، یا جهاد با نفس، یا مبارزه با دشمن یا صبر بر طاعت، یا شکیبایی در برابر وسوسه معصیت، یا در مسیر کمک به افراد مستضعف، و یا انجام هر کار نیک دیگر. کسانی که در این راه‌ها به هر شکل و هر صورت برای خدا مجاهده کنند مشمول حمایت و هدایت الهی هستند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴ش: ۳۴۹/۱۶)

وقتی مومنان در مسیر اقتصادی نیز به اوامر الهی پایبند باشند (اهتمام به زکات، خمس، رزق حلال، کمک به نیازمندان) و از نواهی او (ربا، فساد اقتصادی، ثروت اندوزی و دنیا محوری) اجتناب کنند، یاری و امداد غیبی خداوند نیز در این زمینه شامل حال آنان می‌گردد؛ بنابراین امدادهای غیبی خداوند منحصر به میدان جنگ نیست، بلکه در هر زمینه‌ای از جمله اقتصادی نیز امداد خداوند شامل حال مومنان می‌شود.

۵. نتیجه

وعده‌های خداوند به مومنان در قرآن کریم در حیطه دنیوی و اخروی تقسیم بندی می‌شوند. وعده‌های اخروی خداوند شامل بهشت ابدی و نعمت‌های بی‌کران آن و رضایت خداوند بیان شده است. مهم‌ترین وعده‌های دنیوی خداوند، غلبه و پیروزی بر مستکبران و جانشینی در روی زمین است که در این باره دین حق پابرجا و بر دیگر ادیان غلبه پیدا می‌نماید و مومنان بدون هیچ ترس و هراسی بندگی خداوند را به جا می‌آورند. هر چند تحقق مطلق این وعده اختصاص به ظهور امام عصر (عج) دارد اما قبل از آن هم این وعده در گستره کم‌تر قابلیت تحقق دارد و به عبارتی تحقق نسبی این وعده قبل از ظهور، از لوازم تحقق مطلق آن بعد از ظهور است. تحقق وعده‌های خداوند در دنیا و آخرت منوط و مشروط به شرایطی شده است؛ در قرآن کریم در آیات متعدد ایمان و عمل صالح از مهم‌ترین شرایط تحقق این وعده‌ها بیان شده است. «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» ایمان مصادیق گوناگونی دارد که باور به خدا و وعده‌های او از مهم‌ترین شرایط ایمانی و تلاش در جهت یاری خداوند در قالب اجرای فرامین او از مهم‌ترین مصادیق عمل صالح هستند. شرایط و راهکارهای پیروزی مومنان بر مستکبران در حیطه ایمان، باور به خداوند و تقویت اعتقاد به او و ولایت‌پذیری الهی و نفی طاغوت هستند. یاد و ذکر خداوند، توکل، تقوای الهی و نهراسیدن از غیر خداوند از مهم‌ترین راهکارهای تقویت ایمان و اعتقاد به خداوند است؛ همچنان که قبول ولایت خداوند و کسانی که خداوند دستور به قبول ولایت آنان داده و عدم دوستی و ولایت‌پذیری از طاغوت، از دیگر راهکارها

و شرایط تحقق وعده نصرت خداوند است. در بعد عملی نیز شاخصه‌های متعددی در جهت تحقق وعده نصرت الهی وجود دارد؛ در بعد اجتماعی تقویت اتحاد و یکپارچگی مومنان در سایه اهداف الهی، سوق دادن جامعه اسلامی به سمت و سوی حیات طیبه با اجرائی نمودن فریضه امر به معروف و نهی از منکر و مقابله با تهاجم فرهنگی و تقویت باورهای دینی و مذهبی در جامعه از مهم‌ترین رویکردهای اجتماعی در این باره هستند. تقویت استقلال سیاسی و اقتصادی با تلاش اقتصادی و عدم وابستگی در این حوزه‌ها به دشمنان اسلام، قیام و جهاد برای خداوند و آمادگی کامل در جهت مقابله با مستکبران از مهم‌ترین راهکارها و رویکردهای سیاسی درباره تحقق وعده نصرت الهی است. توجه به راهکارها و شرایط تحقق وعده نصرت مومنان بر مستکبران، علاوه بر مقابله با دشمنان اسلام و خنثی نمودن نقشه‌های آنان، به تعالی و سعادت جامعه اسلامی و تقویت قدرت و عزت آن در ابعاد گوناگون کمک می‌کند؛ همچنان که اجرایی نمودن صحیح این راهکارها به تسریع وعده جهانی خداوند در رابطه با حکومت عدل محور امام زمان (عج) نیز کمک می‌نماید.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. ابراهیمیان، سید حسین، ربیعی، زهره، بسمل، محبوبه، (۱۳۹۴ش)، شیوه های نزول امداد های غیبی بر مومنین از منظر آیات قرآن، فصلنامه مطالعات تفسیری، سال ششم، شماره ۲۴.
۳. اصفهانی، ابونعیم احمد بن عبدالله (۱۴۱۲ق)، دلائل النبوة، بیروت، دارالنفائس، چاپ سوم.
۴. امینی، سمیه (۱۳۹۵)، تحلیل فرایند و ساز و کار تحقق وعده های الهی در قرآن، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قرآن و حدیث.
۵. بختیاری، حسن، فرخی، حسن (۱۳۹۱)، بررسی رابطه برنامه های شبکه های ماهواره ای تلوزیونی و هویت دینی جوانان، فصلنامه پژوهش در تعلیم و تربیت اسلامی، سال بیستم، شماره ۱۵.
۶. برقی، ابی جعفر احمد بن محمد (۱۴۱۶ق)، المحاسن، تحقیق: سید مهدی رجائی، قم: الجمع العالمی لاهل البيت عليهم السلام.
۷. بسی خواسته، حسین (۱۳۹۴)، بررسی وعده های الهی به پیامبر (ص) در قرآن کریم، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید چمران اهواز.
۸. پرچم، اعظم، عمادی اندانی، سمیه (۱۳۹۰)، تبیین جایگاه وعد و وعید به عنوان یکی از راهکارهای تربیتی و اخلاقی در قرآن، فصلنامه پژوهش های اخلاقی، سال اول، شماره ۴.
۹. جصاص، احمد بن علی (۱۴۰۵ق)، احکام القرآن، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۱۰. جمشیدی، محمد حسین (۱۳۷۳) تهاجم فرهنگی چیست؟، فصلنامه مطالعات بسیج، شماره ۳ و ۴.
۱۱. حاکم حسکانی، ابوالقاسم عبیدالله بن عبدالله (۱۴۱۱ق)، شواهد التنزیل، تهران: موسسه چاپ و نشر، چاپ اول.
۱۲. رازی، ابوالفتوح (۱۴۰۴ق)، تفسیر روح الجنان، قم: انتشارات کتابخانه آیه الله مرعشی (ره).
۱۳. رازی، فخرالدین (۱۴۱۱ق)، مفاتیح الغیب، قم: مرکز نشر مکتب الاعلام الاسلامی.
۱۴. راوندی، قطب الدین (۱۰۴۵ق)، فقه القرآن فی شرح آیات الأحکام، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی.
۱۵. سید رضی (۱۴۱۴ق)، نهج البلاغه، قم: انتشارات هجرت.
۱۶. سیوطی، جلال الدین (بی تا)، تفسیر الدر المنثور، بیروت: دارالمعرفه.
۱۷. صادقی تهرانی، محمد، الفرقان فی تفسیر القرآن بالقرآن و السنه، قم: فرهنگ اسلامی، ۱۴۰۶ق.
۱۸. صدوق، محمد بن علی بابویه (۱۳۳۸ق)، معانی الاخبار، قم: انتشارات اسلامی.
۱۹. صدوق، محمد بن علی بابویه (۱۳۷۶ق)، من لایحضره الفقیه، تهران: مطبعه الأفتاب.
۲۰. صدوق، محمد بن علی بابویه (۱۳۸۹ق)، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، تهران: مکتبه الصدوق.
۲۱. صدوق، محمد بن علی بابویه (۱۴۰۴ق)، عیون اخبار الرضا، بیروت: موسسه الاعلمی للمطبوعات.
۲۲. صدوق، محمد بن علی بابویه (۱۴۰۵ق)، کمال الدین و اتمام النعمه، قم: موسسه النشر الاسلامی.
۲۳. طباطبایی، محمد حسین (بی تا)، روابط اجتماعی در اسلام، تهران: انتشارات آزادی.
۲۴. طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۷ ق، چاپ پنجم.
۲۵. طبری، ابن جریر رستم (بی تا)، دلائل الامامة، قم: انتشارات بعثت.
۲۶. طوسی، محمد بن حسن، التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چاپ اول، بی تا.
۲۷. عروسی حویزی، شیخ عبد علی بن جمعه (بی تا)، تفسیر نور الثقلین، قم: مطبعه العلمیه.
۲۸. عیاشی، محمد بن مسعود (بی تا)، تفسیر عیاشی، تهران: مکتبه العلمیه الاسلامیه.
۲۹. فضل الله، سید محمد حسین، تفسیر من وحی القرآن، بیروت: دار الملائک لطباعه و النشر، ۱۴۱۹ق.
۳۰. فضیلت، یوسف (۱۳۸۸)، معنا شناسی آوایی در آیه های وعد و وعید، پایان نامه کارشناسی ارشد،

دانشگاه اصفهان.

۳۱. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۸ق)، *اصول کافی*، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۳۲. کولمن، جان (۱۳۷۵)، کمیته ۳۰۰ کانون توطئه های جهانی، ترجمه: یحیی شمس، تهران: انتشارات فاخته.
۳۳. مثقی هندی، علاء الدین (۱۴۰۹ق)، *کنز العمال*، بیروت: مؤسسه الرساله.
۳۴. مجلسی، محمد باقر (۱۳۶۲ش)، *بحار الانوار*، تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه.
۳۵. محمدی وشنوه، محمد رضا (۱۳۹۴)، *اقسام، اهداف و شیوه های وعد و وعید در قرآن کریم*، پایین نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اصول الدین.
۳۶. مرزبان، حسین، استاذزاد، علی حسین (۱۳۹۴)، *تاثیر تحریم های اقتصادی بر تولید و رفاه اجتماعی ایران: رهیافتی از الگوی رشد تعمیم یافته تصادفی*، فصلنامه پژوهش های اقتصادی ایران، سال بیستم، شماره ۶۳.
۳۷. مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۴ق)، *تفسیر القرآن المجید*، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
۳۸. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ ش.
۳۹. مولایی نژاد، حبیب الله، سعید پژور، سیما (۱۳۹۸ش)، *بررسی امداد های غیبی در زندگی بشر از دیدگاه علامه طباطبائی*، ماهنامه آفاق علوم انسانی، شماره ۲۹.
۴۰. هفته نامه صبح صادق (۱۳۹۰)، *گسترش هدفمند شبکه های ماهواره ای*، سال یازدهم، شماره ۴۶۲.
41. Rennack, D.E, (2006), North Korea: Economic Sancations, Washington, D.C, Congressional Reserch Service.
42. Hufbauer, S.E(1990), *Economic Sanction Reconsidered-Histori and Policy*, 2 Edition , Institute for International Economics, Washington DC.
43. National Scurity Strategy of USA, February 2016, 2015, The White House, Wsshington. Available.

Resources:

1. The Holy Quran.
2. Ibrahimian, Seyyed Hossein, Rabiei, Zohreh, Basmal, Mahbouba, (2015), Methods of the Unseen Reliefs Coming to Believers from the Perspective of the Verses of the Quran, Quarterly Journal of Interpretative Studies, Year 6, Issue 24.
3. Isfahani, Abu Naeem Ahmad bin Abdullah (1412 AH), Daaleel al-Nubaw, Beirut, Dar al-Nafais, third edition.
4. Amini, Somayeh (2016), Analysis of the process and mechanism of fulfilling divine promises in the Quran, Master's thesis, University of the Quran and Hadith.
5. Bakhtiari, Hassan, Farrokhi, Hassan (2012), Studying the relationship between satellite television network programs and the religious identity of youth, Quarterly Journal of Research in Islamic Education, Year 20, Issue 15.
6. Barki, Abi Jafar Ahmad bin Muhammad (1416 AH), Al-Mahasin, Researched by Seyyed Mahdi Rajai, Qom: Al-Jam' Al-Alami La'l-Bayt (peace be upon him).
7. Basi Qadesh, Hossein (2015), Study of the Divine Promises to the Prophet (PBUH) in the Holy Quran, Master's Thesis, Shahid Chamran University, Ahvaz.
8. Parcham, Azam, Emadi Andani, Somayeh (2011), Explaining the Position of Promise and Eid as One of the Educational and Moral Strategies in the Quran, Quarterly Journal of Moral Research, Year 1, Issue 4.
9. Jassas, Ahmad ibn Ali (1405 AH), The Laws of the Quran, Beirut: Dar Ihya al-Turat al-Araby.
10. Jamshidi, Muhammad Hussein (1373) What is the Cultural Invasion?, Basij Studies Quarterly, No. 3 and 4.
11. Hakim Haskani, Abul-Qasim Ubaidullah ibn Abdullah (1411 AH), Evidences of Revelation, Tehran: Printing and Publishing Institute, first edition.
12. Razi, Abul-Futuh (1404 AH), Interpretation of the Spirit of Al-Jinan, Qom: Ayatollah Mar'ashi Library Publications (RA).
13. Razi, Fakhr al-Din (1411 AH), Mafatih al-Ghayb, Qom: Islamic School Publishing Center.
14. Rawandi, Qutb al-Din (1045 AH), Fiqh al-Qur'an fi Sharh ayat al-Ahkam, Qom: Ayatollah Mar'ashi Najafi Library.
15. Sayyid al-Radi (1414 AH), Nahjul al-Balagha, Qom: Nafa'rat Hijrat.
16. Suyuti, Jalal al-Din (B.I.T.), Tafsir al-Dir al-Manthur, Beirut: Dar al-Marfa.
17. Sadeghi Tehrani, Muhammad, Al-Furqan fi Tafsir al-Qur'an bi-Qur'an wa al-Sunnah, Qom: Farhang al-Islami, 1406 AH.
18. Saduq, Muhammad ibn Ali Babuyyeh (1338 AH), Ma'ani al-Akhbar, Qom: Islamic Publications.
19. Saduq, Muhammad ibn Ali Babuyyeh (1376 AH), Min la-Ihazrah al-Faqih, Tehran: Al-Aftab Press.
20. Saduq, Muhammad ibn Ali Babuyyeh (1389 AH), Thawb al-A'mal and Uqab al-A'mal, Tehran: Al-Saduq Maktaba.
21. Saduq, Muhammad ibn Ali Babuyyeh (1404 AH), Ayoun akhbar al-Rida, Beirut: Al-Alami Institute for Printing.
22. Saduq, Muhammad ibn Ali Babuyyeh (1405 AH), Kamal al-Din wa Atma' al-Na'mah, Qom: Islamic Publishing Institute.
23. Tabatabaei, Muhammad Hussein (b.a.), Social Relations in Islam, Tehran: Azadi Publications.
24. Tabatabaei, Muhammad Hussein, Al-Mizan in the Interpretation of the Qur'an, Qom: Islamic Publications Office of the Teachers' Association of the Qom Seminary, 1417 AH, 5th edition.

25. Tabari, Ibn Jarir Rustam (b.a.), The Evidences of Imamate, Qom: Publications of the Mission.
26. Tusi, Muhammad ibn Hassan, Al-Tabiyan in the Interpretation of the Qur'an, Beirut, Dar Ihya'a al-Turat al-Arab, 1st edition, b.a.
27. Arousi al-Hawaizi, Sheikh Abd al-Ali ibn Juma' (b.a.), Interpretation of Noor al-Thaqalayn, Qom: Al-Alamiyyah Press.
28. Ayyashi, Muhammad ibn Masoud (b.a.), Tafsir Ayyashi, Tehran: Maktaba al-Ilmiyah al-Islamiyah.
29. Fadlallah, Sayyid Muhammad Hussein, Tafsir min Wahi al-Quran, Beirut: Dar al-Malak for Printing and Publishing, 1419 AH.
30. Fadzilat, Yusuf (2009), Phonetic Semantics in the Verses of Promise and Wa'id, Master's Thesis, University of Isfahan.
31. Kulayni, Muhammad ibn Ya'qub (2009), Usul al-Kafi, Tehran: Dar al-Kuttab al-Islamiyah.
32. Coleman, John (1996), Committee 300 of the World Conspiracy Center, translated by Yahya Shams, Tehran: Fakhte Publications.
33. Muttaqi Hindi, Alauddin (1996), Kanz al-Amal, Beirut: Al-Risalah Institute.
34. Majlisi, Mohammad Baqir (1983), Bihar al-Anwar, Tehran: Dar al-Kuttab al-Islamiyya Publications.
35. Mohammadi and Shannoh, Mohammad Reza (2015), Types, Goals and Methods of Promise and Eid in the Holy Quran, Master's thesis, Faculty of Principles of Religion.
36. Marzban, Hossein, Ostadzad, Ali Hossein (2015), The Impact of Economic Sanctions on Iranian Production and Social Welfare: An Approach from the Generalized Stochastic Growth Model, Iranian Economic Research Quarterly, Year 20, No. 63.
37. Mofid, Mohammad bin Mohammad (1414 AH), Tafsir al-Quran al-Majid, Qom: Islamic Propaganda Office Publication Center.
38. Makarem Shirazi, Nasser, Tafsir al-Numno, Tehran: Dar al-Kutb al-Islamiyyah, 1374, p.
39. Molaei Nejad, Habibollah, Saeed Pazhour, Sima, (2019), A Study of Unseen Aids in Human Life from the Perspective of Allameh Tabatabaei, Afaq Ulum Anani Monthly, No. 29.
40. Sobh Sadeq Weekly (2011), Targeted Expansion of Satellite Networks, Year 11, No. 462.
38. Rennack, D.E, (2006), North Korea: Economic Sancations, Washington, D.C, Congressional Reserch Service.
39. Hufbauer, S.E(1990), Economic Sanction Reconsidered-Histori and Policy, 2 Edition , Institute for International Economics, Washington DC.
40. National Scurity Strategy of USA, February 2016, 2015, The White House, Wsshington. Available.